

Het Van der Meulen - archief ca.*

J. H. KERNKAMP

'Die Firmenarchive eröffnen den Zugang zum gestaltenden Menschen', tot deze slotsom komt prof. dr. Hermann Kellenbenz in een belangwekkend overzicht van 'Firmenarchive und ihre Bedeutung für die europäische Wirtschafts- und Sozialgeschichte'. Het Nederlandse koopmansarchief van Daniël van der Meulen "cum annexis" ontbreekt weliswaar in zijn verhaal, maar de Keulse hoogleraar weet van het bestaan af en wenst gaarne nadere bijzonderheden te vernemen, zoals is gebleken bij de Amsterdamse jaarvergadering van de Hansischer Geschichtsverein. Het ligt thans in de bedoeling een en ander over dit archief en aanverwante archivalia mede te delen¹.

Het betreft hier in de eerste plaats het omvangrijke archief van de Antwerpse koopman Daniël van der Meulen zelf, die bij het verlies van de Scheldestad aan de Spanjaarden, in 1585, na een kortstondig verblijf te Haarlem en Delft, uitwijkt naar Bremen om in 1591 naar Holland terug te keren en zich in Leiden te vestigen, waar hij in 1600 op nog betrekkelijk jonge leeftijd aan pest overlijdt.

Als we bedenken dat Daniël 45 jaar oud is geworden, komen we onder de indruk van de activiteiten van hem en zijn correspondenten bij het constateren, dat zijn archief 11472 stukken bevat, voornamelijk brieven en rekeningen.

In 1929 had mr. J. W. Verburt de inventarisatie van de collectie, bewaard in het Gemeente-archief te Leiden, voltooid en daarmee de aandacht op deze rijke bron voor de economische en sociale geschiedenis gevestigd. Het zou tot 1935 duren eer een uitgave werd overwogen en wel door het Historisch Genootschap te Utrecht. Van die tijd dateert een ontwerp van wijlen prof. dr. Z. W. Sneller met een selectie van bescheiden inzake de overland- en overzeehandel. Deze opzet bleek niet te verwezenlijken, omdat de meeste brieven te veel onderwerpen tegelijkertijd behandelden. Zolang er geen vaste bewerker gevonden was, bleef het bij vage aanduidingen in de jaarverslagen vóór de Tweede Wereldoorlog van het H.G. Eerst toen de keuze op wijlen dr. J. C. Westermann gevallen was, namen de plannen in 1940 vastere vorm aan. Als medewerkster-copiïste werd wijlen mej. dr. M. Simon Thomas aangesteld. De handelsbrieven zouden het eerst aan bod

* Tekst van een afscheidscollege gegeven op 14 november 1969 bij het aftreden als gewoon hoogleraar in de economische en sociale geschiedenis aan de Rijksuniversiteit te Utrecht.

1. In: *Zeitschrift für Firmengeschichte und Unternehmerbiografie*, XIV, nr. 1 (1969), 19.

komen. Over de wijze van uitgeven liepen de meningen aanvankelijk uiteen: een indeling volgens correspondent, naar onderneming of een chronologische volgorde; een uitgave in regestvorm of ten dele in regest, of met volledige tekst? De voorkeur ging uit naar de methode volgens correspondent, met die gedeelten in regest, die meestal herhalingen van vorige brieven gaven. Jacques della Faille, Andries van der Meulen en Baptista Oyens, als grote correspondenten werden onder handen genomen. Kleinere collecties volgden. In vijf jaar tijds werden ca. 3000 brieven afgeschreven en geannoteerd uit de correspondentie. Het werk was zover gevorderd, toen Westermann geheel onverwacht stierf en zijn medewerkster alleen voor de gigantische taak kwam te staan.

Inmiddels was reeds gebleken, dat de rubrieken familie- en particuliere brieven en gedeeltelijk de politieke correspondentie niet buiten beschouwing mochten blijven. Voor een goed begrip van de plaats van Daniël van der Meulen als veelzijdig ontwikkeld koopman zijn de particuliere brieven van zeer uiteenlopende aard van bijzondere betekenis. Hetzelfde geldt voor de politieke brieven inzake zijn diplomatieke werkzaamheid.

Lag aanvankelijk een uitgave naar correspondenten in de bedoeling, steeds meer drong zich het chronologische element naar voren. Brieven uit dezelfde tijd, maar uit verschillende plaatsen, behandelden een zelfde gebeurtenis, belichtten een onderneming van meer dan één kant, waardoor de gang van zaken duidelijker aan de dag trad. Dientengevolge werd voortaan rekening gehouden met een chronologische uitgave met zo mogelijk vermelding van de datum van ontvangst en beantwoording der brieven, waarbij in zekere mate een caesuur viel in 1591, het jaar toen Daniël van der Meulen van Bremen naar Leiden verhuisde, waar zijn bedrijf een nieuwe vlucht nam gekenmerkt door een uitvoerig schriftelijk contact met familie- en zakenrelaties, geleerden en politici. De lijst van brieveschrijvers telt niet minder dan een driehonderd namen! Wel kan men zeggen, dat voor de eerste periode (1584-1591) Jacques della Faille de beste bron voor informatie is, voor het tweede tijdvak (1592 en volgende jaren) verschaffen Andries van der Meulen en Baptista Oyens, financieel expert, de belangrijkste inlichtingen².

Bewoog in den beginne het werk van mej. Simon Thomas zich uitsluitend binnen de grenzen van het Leidse Archief, door allerlei omstandigheden voerde het onderzoek naar Antwerpen. De Collegiale Actenboeken, de resoluties van burgemeesters en schepenen van Antwerpen, en de Certificatieboeken, welke schriftelijke verklaringen bevatten afgegeven aan particulieren en kooplieden, die dit verzochten om juridische of commerciële redenen, leverden talrijke aanvullende gegevens op.

2. De inventaris van het Van der Meulen-archief is niet gedrukt. Zie voor genoemde drie correspondenten Gem. Arch. Leiden. Dan. v. d. Meulen, nr. 538 a-d (Jacques della Faille te Haarlem, 1584-1600), nr. 593 a-d (Andries van der Meulen te Antwerpen en Bremen, 1584-1585, 1592-1597), nr. 609 a-d (Baptista Oyens te Amsterdam, 1591-1600).

Andries van der Meulen, 1549-1611, een der belangrijkste correspondenten uit het Daniël van der Meulen-archief, naar een schilderij door Daniël van den Queeckborne, omstreeks 1585, aanwezig in het Centraal Museum te Utrecht.

Nieuwe wetenswaardigheden putte zij uit het particuliere archief Della Faille te Brussel. Door zijn huwelijk met Hester della Faille was Daniël van der Meulen verwant met deze zeer aanzienlijke en vermogende koopmansfamilie. De Union familiale Della Faille bereidde een aantal biografieën en genealogieën voor van de oudste Della Failles tot nu aan toe. De verschijning daarvan heeft mej. Simon Thomas niet meer mogen beleven, evenmin de publicatie van het mooie boek van dr. Brulez over dit archief, maar vele gegevens heeft zij toch nog overgenomen en kunnen gebruiken bij haar voorbereidende werkzaamheden³.

In ons land bleken de archieven van Andries van der Meulen en De Malapert, beide sinds niet zo lange tijd in het Rijksarchief te Utrecht aanwezig, evenals dat van Antoine Lempereur in de Bibliotheca Thysiana te Leiden aanvullend materiaal te bevatten⁴. Laatstgenoemde Leidse collectie beschikt vooral over financiële bescheiden. Uit de boekhouding komt een verhouding van vier partijen naar voren, nl. die van Andries en Daniël van der Meulen, alsmede van hun zwagers Francois Pierens en Antoine Lempereur. Diverse journalen en grootboeken geven een overzicht van de goederenhandel. De voorraden zijn zonder uitzondering voor verkoop in handen van een factor of vennoot. Meermalen is sprake van paarden voor vertegenwoordigers op weg naar een jaarmarkt of de een of andere standplaats. De compagnie vertegenwoordigt geen Amsterdamse groothandel; deze handel is nog niet geconcentreerd in een bepaalde plaats of markt. De goederen worden niet tijdelijk bij een centrale markt opgeslagen, maar zijn in hoge mate beweeglijk. De posten hebben hoofdzakelijk betrekking op de overlandhandel. In allerlei oorden van Europa gekocht, zien we een grote verscheidenheid van artikelen op de Duitse 'Messen' aanbieden, vanwaar de meeste waren trouwens weer doorgevoerd worden. Partijen worden samengevoegd en gesplitst en wederom op transport gesteld. Dit soort vervoer stelt hoge eisen aan de goederenadministratie, temeer omdat de handelswaren soms weken of maanden lang onderweg zijn. De kooplieden houden voyagerekeningen aan en schrijven carnets bij, waarin op de jaarmarkten alle transacties nauwkeurig in debet en credit geboekt worden. Kostbaar materiaal dus, dat voor de kennis van het handelsverkeer in de laatste decennia van de zestiende eeuw een bijzondere waarde heeft⁵.

3. YVES SCHMITZ, *Les Della Faille* (I, II, IV, Bruxelles, 1965-1969). De eerste twee delen zijn voor de hier behandelde periode van belang; W. BRULEZ, *De firma Della Faille en de internationale handel van Vlaamse firma's in de 16de eeuw* (Brussel, 1959).

4. R. A. Utrecht, *Inventaris van het familiearchief Van der Meulen*, beschreven door mr. R. VAN ROIJEN in 1936; *Inventaris Archief De Malapert van Jutphaas*, beschreven door B. N. LEVERLAND, 1963; Bibliotheca Thysiana Leiden, *Het archief van curatoren der Bibliotheek Thysius en de daarin berustende familiepapieren en koopmansboeken*, inleiding en inventaris beschreven door mr. R. VAN ROIJEN. Zie voor dit onderwerp vooral de nummers 174-282, *Stukken afkomstig van Anthoine l'Empereur*.

5. O. TEN HAVE, *De leer van het boekhouden in de Nederlanden tijdens de zeventiende en achttiende eeuw* (Delft, 1933) 270-285.

Jammer genoeg zijn er van Daniël van der Meulen zelf weinig brieven in het Gemeente-archief te Leiden bewaard; enkele eigenhandig geschreven epistels en verder copieën in klerken-hand. Het geluk wil, dat in het archief van Antoine Lempereur verscheidene brieven van hem berusten en ook in het archief Della Faille de Leverghem te Brussel. Voor een oordeel over hem zijn wij dus vooral op de mening van anderen aangewezen en op hun reactie met betrekking tot zijn brieven. Zo doet zich het geval voor, dat de man die het middelpunt van het archief vormt, grotendeels indirect belicht wordt.

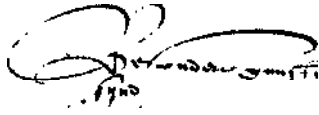
Daarom is het ook waardevol, dat mevrouw E. van Hall-Nijhoff Daniël's handschrift heeft willen bekijken. Haar grafologische studie wijst op Van der Meulen's grote intelligentie, rusteloze ijver en een scherp inzicht van zaken. De wil tot actie heeft steeds een aanloop van overleg. Hij kan zich laten gelden, maar daarnaast zeer beminnelijk zijn⁶.

Met een geweldig doorzettingsvermogen en grote bekwaamheid kweet mej. Simon Thomas zich van haar taak, totdat zij in 1955 ziek werd en op 22 november in hetzelfde jaar overleed. Dit verlies betekende voor het Historisch Genootschap opnieuw een zware slag, want het werk aan de uitgave zou thans geruime tijd stil komen te liggen⁷. Eerst in maart 1965 wist het Instituut voor Geschiedenis te Utrecht een kracht voor halve dagen aan te trekken, die zich in de persoon van mevrouw G. M. A. Jongbloet-van Houtte aan de voortzetting der bewerking van het Van der Meulen-archief ten behoeve van het Historisch Genootschap kon wijden. Toen in 1969 het Historisch Genootschap in zijn oude vorm ophield te bestaan, was voor de Van der Meulen-uitgave, die wat opzet en omvang uit de hand dreigde te lopen, een voorlopige - thans meer definitieve - regeling getroffen met de Rijkscommissie voor Vaderlandse Geschiedenis.

Als 1e secretaris, resp. voorzitter van en toezichthoudend bestuurslid van het Historisch Genootschap heeft de heer Kernkamp veel met het project te maken gehad. Zijn wetenschappelijke medewerkers mevrouw drs. A. J. Klaassen-Meijer en drs. J. van Heijst hebben meegeholpen, dat de naam van Daniël van der Meulen niet in het vergeetboek is geraakt. In 'De rekeningen betreffende de exploitatie-tocht van den Swerten Ruyter naar het Middellandse-zeegebied in 1589/1590' werd aangetoond, dat de financiële bescheiden niet verwaarloosd mochten worden. Tot nu toe was hier weinig aan gedaan. Dit werk lag mej. Simon Thomas minder goed, maar mevrouw Klaassen des te beter. Het H.G. profiteerde dan ook vóór de

6. Het verdient aanbeveling mevrouw Van Hall's uitvoerige en knappe interpretatie van Daniël's schrift aan de hand van diverse specimina uit verschillende jaren in de uitgave van het Van der Meulen-archief als bijlage op te nemen.

7. Bij de geschiedenis van de uitgave tot dusver zijn diverse gegevens ontleend aan rapporten, correspondentie en inleidingen met betrekking tot het archief, in het bijzonder van mej. dr. M. Simon Thomas. Zie ook haar levensbericht geschreven door mej. dr. M. E. KLUIT, *Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde te Leiden* (1956-1957), 80-84.

Daniël van der Meulen
1785

. ir

Eigenhandig geschreven brief van Daniël van der Meulen aan Hester della Faille te Haarlem, 7 maart 1585, aanwezig in de Kon. Bibl. te 's-Gravenhage. Zie gedrukte versie.

komst van mevrouw Jongbloet van de bereidwilligheid van mevrouw Klaassen om zich nog een tijd met deze materie te bemoeien, toen zij niet meer als medewerkster aan het Instituut voor Geschiedenis te Utrecht verbonden was. De publicatie 'De brieven van Buzanval aan Daniël van der Meulen (1595-1599)' belichtte hoe de koopman-diplomaat o.a. aan zijn informaties kwam⁸.

De heer Van Heijst werkte intussen bij tijd en wijle in de Bibliotheca Thysiana, collationeerde brieven door mej. Simon Thomas afgeschreven en copieerde tevens nieuwe stukken. De nadere contacten met de Bibliotheca Thysiana versterkten de toezichthouder in zijn mening, dat het beslist noodzakelijk was de journalen en grootboeken van Van der Meulen c.s. voor het onderzoek te reproduceren. Dankzij de medewerking van het curatorium van genoemde instelling en geldelijke steun van het H.G. werd het mogelijk door middel van het xerox-procédé deze boekhouding aan mevrouw Jongbloet in Ottersum (L) voor haar annotatie ter beschikking te stellen.

Op werkcolleges in Utrecht en Leiden hebben we in team-verband de eerste vijfenzeventig brieven van Jacques della Faille en zijn vrouw Josina Hamels geannoteerd. Dit leverde voor de studenten extra moeilijkheden op, omdat de toelichting ten dele uit het archief zelf moest komen. Toch kwamen interessante overzichten tot stand, waarvan hier een staaltje moge volgen.

Na de dood van Jan della Faille de Oude in het jaar 1582 was er tussen diens zoons en schoonzons onenigheid ontstaan over de verdeling van de erfenis, die behalve onroerende zaken en geld ook vele goederen omvatte, die niet alleen in Antwerpen, maar ook bij de factors in het buitenland aanwezig waren geweest. Omdat natuurlijk het meeste ervan al verhandeld was, gaf de taxering van de waarde grote moeilijkheden. De tweespalt in de firma Della Faille zien wij zich vooral manifesteren in het filiaal te Londen. Jacques della Faille verdenkt er Thomas Coteels, de factor van zijn broer Maarten della Faille in de Engelse hoofdstad, van, dat deze op slinkse wijze de gelden en goederen der firma zoveel mogelijk naar Maarten en diens partij toeschuift.

Voor een goed begrip van zaken is het nodig te weten dat de katholiek gebleven Maarten in Antwerpen is blijven wonen, terwijl Jacques uitgeweken is naar Haarlem. Hij blijft daar metterwoon gevestigd ondanks het feit, dat hij een verhuizing naar Duitsland, neutraal gebied, heeft overwogen. De berichten uit Hamburg, een aantrekkelijke standplaats voor een koopman, zijn echter minder gunstig momenteel, daar de overheid zich met de godsdienstige opvatting van de vreemdelingen bemoeit: martinisten zijn welkom, calvinisten niet. Dit geeft Jacques de volgende merkwaardige ontboezeming in de pen:

8. Deze publicaties zijn resp. te vinden in: *Bijdr. en Med. v. h. Hist. Gen.*, LXXIII (1959), 3-54 en *B.M.H.G.*, LXXVI (1962), 175-262.

'dat ick tot noch toe gheene religie verbonden ben geweest ende daeromme noch soo wijt mij niet en zoude willen verbinden ende alsoo tselve van boven comen moet, dat men in sulckx yeder sijnen vrijen wille hoorde te laeten hebben'⁹.

Jacques della Faille houdt zijn zwager Daniël trouw op de hoogte van de malversaties, die Coteels, zowel ten voordele van zijn zwager Maarten c.s. als van zichzelf, gepleegd blijkt te hebben. Vorderingen van het sterfhuis heeft Coteels geïnd, maar in eigen zak gestoken. Om Coteels te beletten nog meer contanten uit de firma-kas te nemen en om de omvang van de gepleegde fraude precies te kunnen nagaan, dringt Jacques er bij Coteels op aan, dat hij met *zijn* factor Wouter Aertsen de sleutels van de geldkisten zal uitwisselen. Coteels weigert: zijn meester, Maarten della Faille, zal nooit goedkeuren, dat hij de verantwoordelijkheid over kas en boeken met Aertsen deelt. Jacques kan Coteels echter enigermate onder druk zetten door te dreigen met openbaarmaking der malversaties. De moeilijkheden worden niet opgelost en Jacques treft uiteindelijk de meest krasse maatregel: hij dringt met enkele helpers Coteels' huis binnen en neemt de kas en de boeken van het sterfhuis mee. Het komt wel tot een flinke vechtpartij, maar Jacques is dan toch maar waar hij wezen wil: hij heeft de belastende bewijzen in handen.

Met het oog op de handelszaken deelt Jacques zijn zwager alles mee wat in deze van belang kan zijn. Diverse geruchten blijken de graanprijzen omhoog te drijven, waardoor er kans is, dat de tarwe, die met bestemming Antwerpen langdurig op de Schelde heeft gelegen en daardoor muf is geworden, toch nog tegen een redelijke prijs verkocht zal worden - wat ook gebeurt. Een partij goederen afkomstig van een Straatvaarder op de terugreis uit Venetië gaat daarentegen bij een schipbreuk ter hoogte van Huisduinen gedeeltelijk verloren. Goederen, door de Duinkerkers gekaapt, worden door Parma geconfisqueerd; Jacques vreest eenzelfde maatregel t.a.v. zijn bezit te Brussel. Hij hoopt anderzijds echter, indien Drake's vloot Spanje zou aanvallen de Engelse kooplui in Spanje te vervangen; het zou voor Robert Noirot, de factor in Sevilla, wel eens een drukke tijd kunnen worden. Echte harde koopmans-mentaliteit blijkt uit de door Jacques als vanzelfsprekend beschouwde manipulatie, waarbij Leidse saaien door aanhechting van nagemaakte loodjes in Hontschootse worden veranderd om vrije invoer in Spanje te garanderen. Veel handel met Spanje wordt gevoerd via S. Malo en Hamburg en dankzij deze methoden blijft in oorlogstijd een contact met Spanje mogelijk. Jacques voert een regelmatige correspondentie met zijn factor Robert Noirot in Sevilla en hij is samen met Daniël belanghebbende in de lading van de Spaanse zilvervloot, omdat een Spaanse relatie, De Genarra, zijn schuld aan hen eerst kan voldoen na aan-

9. G. A. Leiden, Dan. v. d. Meulen, nr. 538a, 3 sept. 1585.

komst van die vloot. Met een zekere opluchting meldt Jacques vanuit het opstandige Noorden, dat het Spaanse zilver veilig gearriveerd is.

Met grote regelmaat komen allerlei huiselijke zaken ter sprake. Verhuisplannen,, op komst zijnde babies, kleding e.d. zijn telkens terugkerende onderwerpen, vooral in de 'damesbrieven': die van Josina Hamels, een ware Kenau, aan Hester della Faille¹⁰. Hoe zeer Jacques en Daniël denken en handelen als kooplieden, tonen zij onverbloemd, wanneer zij spreken over het vinden van goede partijen voor hun vele neven en nichten, een lastig probleem, zoals in een latere periode o.a. blijkt uit het volgende geval:

Neef Hans Schott te Middelburg, op wie Daniël een wakend oog houdt, bemoeit zich met alle familieaangelegenheden, w.o. de verloving van Moeyken Maria de Houst, de zuster van zijn moeder. In de brieven van Jacques della Faille wordt deze kwestie zeer geheimzinnig behandeld; 'de persoeone *hij*' en 'de persoeone *zij*' zullen elkaar bij een tuinbijeekomst ontmoeten en over dat rendez-vous brengt Hans Schott ijlings aan Daniël van der Meulen verslag uit. Behalve de twee belanghebbenden waren aanwezig Magdalena de Houst, zijn moeder, Arnout Hooftman en zijn vrouw, en de Franse minister, d.w.z. de Waalse predikant in Haarlem. Hooftman trachtte het gesprek te onderhouden, maar de bewuste huwelijks-candidaat, de Amsterdamse koopman Jacques le Poyvre

'gebruyccte zeer luttter woorden ende gans gene met onse moeye int particulier ende bethoonden voorts in alles weynich conversatie ende daer benefens soo haest als onse moeder hem sach, was ganschelijck verwondert ende liet haer duncken datt Uwer E. qualijck geïnformeert was van sijnen ouderdomme die naer hett uutterlijck aensien al omtrent de 60 jairen schijndt te wesen doordien hij geheel grijs werdt bevonden; welck alles aenschouwende heeft onse Moeije cleyne sinne ende gans gene beweginge tott hem gehadtt ende rondout tegen onsen E. moeder verclaertt datt sij haer geensints tott den personen soude connen begeven ende seer instantelijck gebeden sooder eenich versoeck ofte voorder tractatie van quame te geschieden, datt mentt in alle manieren soude willen afslaen'.

Magdalena de Houst, de moeder van de briefschrijver, gaat hiermee accoord, maar Josina Hamels, de vrouw van Jacques della Faille, geeft het niet op en doet een goed woordje voor de verlegen pretendent, en als bij de kerkgang het nieuwtje al rond gaat, dat Maria de Houst de bruid is en er grondig geïnformeerd is naar 's mans humeur in zijn eerste huwelijk, komt de zaak uiteindelijk toch voor elkaar. In later jaren blijkt zijn financiële positie minder rooskleurig en beklagt hij zich,

10. G. A. Leiden, Dan. v. d. Meulen, nr. 538a, 12 dec. 1584; 18 dec. 1587.

dat hij voor de tweede keer een echtgenote aan zich verbonden heeft. Daniël krijgt dan de nodige moeilijkheden op te lossen. Het schrikt hem blijkbaar niet af, want bij iedere verloving of huwelijk wordt hij geraadpleegd en vaak gaat het initiatief van hem uit¹¹.

Als over Hans Schott zelf Daniël minder mooie berichten bereiken onderhoudt hij hem over zijn gedrag tegenover de jonge dochters van Middelburg in de vorm van een predicatie over tweeërlei soorten van uitspattingen.

'De eene is een overgevinge tot alle ongeschictheit sonder eenige eere ofte consciencie; de tweede is becleet met den mantel van eere, houdende het schijnsel der deugt, wort bewimpelt met den naem van courtoysie ende civilheyt'. . . . 'De familiariteyt volgt, men vangt oft men wort gevangen waeruuyt volgt dat men eyndelijck bedrogen wort oft andere bedriegt'. . . . 'De zekerste remedie hiertoe is ingetogenheyt ende vermiydinge van alle occasien die tot sulc strecken. Het gesichte bedrooch Eva ende sij haren man. Sij sach ende oordeelden wel dat den boom des levens schoone vruchten droech, maer de begeerycheyt dede haer vergeten des verbots ende dat den naesmaeck bitter was'.

Ook was er aanmerking gemaakt op de kledij van Hans Schott en daarvan zegt Daniël:

'De ander maniere van debauche is de quade maniere van de excessieve costelijckheyt in cleederen die daer grooter is als elders, waerinne jongmans van verstande een mate moeten houden. Puncticheyt ende een tamelijcke curieusheyt is voechelijck, maer den overvloet ende overmatige curieusheyt betaemt de vrouwen ende toont in jonge mannen gebreck van oordeel ende cleynmoe-dicheyt'.

Zijn pupil moet hem deze woorden niet kwalijk nemen, want juist zijn genegenheid voor hem doet hem aldus spreken. Hans Schott weet onmiddellijk, vanwaar de wind waait en wijst juffrouw De Malapert als roddelaarster aan, maar zo hij al met de dochters van zijn huisheer in de gemeenschappelijke hof een praatje maakt, zal Daniël begrijpen, dat de beleefdheid zulks eist. Hij weet heus wel, dat zijn beurs de staat van zulke juffrouwen niet kan verdragen en in plaats van voordeel nadeel zal brengen. Voor het huwelijk heeft hij bovendien geen tijd en als hij zich goed kleedt, gebeurt dit terwille van het aanzien van zijn patroon¹².

Een projectcollege economische geschiedenis over 'De handel van Daniël van

11. G.A. Leiden, Dan. v. d. Meulen, nr. 622a, 16 en 25 juli; 31 aug. en 18 sept. 1594.

12. G. A. Leiden, Dan. v. d. Meulen, nr. 594, 28 aug. 1965, nr. 622a, 5 sept. 1596. Joffrouwe Malapert is Margaretha Panhuys, de vrouw van Nicolaas de Malapert.

der Meulen c.s. in het bijzonder rond de jaren 1588-1592', gedurende de cursus 1968-1969 aan de Rijksuniversiteit te Leiden gegeven, belichtte opnieuw in de werkstukken die ontstonden de grote betekenis en veelzijdigheid van het Van der Meulen-archief.

R. Andriessen en H. F. Cohen gaven aan hun onderzoek de titel: 'Op zoek naar een stapelmarkt'; P. M. Boortman schreef over 'De handel op Spanje', J. C. Vermeulen bekeek 'De handelsbetrekkingen met het Middellandse-zeegebied', R. F. Claassen bestudeerde 'De overlandhandel' en H. P. Lambooy gaf een 'Verslag over de handelsbetrekkingen met Noord-Duitsland'¹³.

We kennen door Brulez en Roosbroeck de diaspora van rijke en arme Zuidnederlandse ballingen aan het einde van de zestiende eeuw¹⁴. De kleine man heeft het daarbij heel wat moeilijker dan de gefortuneerde koopman, die minder moet opbouwen omdat zijn contacten een Europese allure hebben. Heimwee naar het vaderland valt echter bij allen te bespeuren. De Duitse Noordzeesteden oefenen als neutraal gebied een sterke aantrekkingskracht uit op de kooplieden-emigranten. Naast Emden, Bremen en Hamburg is vooral Stade in trek, omdat de Merchant Adventurers, Engelse lakenkooplieden, hier tijdelijk vertoeven. Al deze havens vormen een geschikte verbinding voor overzee- en overlandhandel, een handel die een uitermate gedecentraliseerd beeld vertoont. Van een vaste stapelplaats is nog geen sprake. Men zendt de goederen naar de plaats waar men de beste prijs meent te kunnen maken, maar ook andere factoren, concludeert Claassen terecht, kunnen hier een rol bij spelen, zoals het voordeel dat men kan behalen uit een gunstige wisselkoers of het onverwacht uitbreken van een epidemie in een of ander land¹⁵. De koopman leidt vanuit een bepaald punt de handelsoperaties. Dit is evenwel geen centrale 'stapelplaats', want de goederen, welke verhandeld worden, behoeven er helemaal niet te komen. Men maakt gebruik van tussenpersonen die op verschillende plaatsen de opdrachten uitvoeren: het inkopen, verkopen of doorzenden der goederen. Om deze reden is het niet zó bezwaarlijk de zetel van een firma te verplaatsen: de agenten krijgen in dat geval hun instructies van uit een andere plaats. De zestiende-eeuwse koopman kan uitsluitend voor eigen rekening handel drijven of zich telkens voor één onderneming associëren met andere kooplieden. Bij Jacques della Faille komt zulks in dit archief vooral voor. Soms worden langdurige contracten afgesloten. Uit 1585 dateert een 'contract van

13. Gebundelde exemplaren zijn aanwezig in de Universiteitsbibliotheek te Leiden en het Gemeente-archief te Leiden.

14. W. BRULEZ, 'De diaspora der Antwerpse kooplui op het einde van de 16e eeuw', *Bijdr. v. d. Gesch. d. Ned.*, XV (1960) 279-306; R. VAN ROOSBROECK, *Emigranten, Nederlandse vluchtelingen in Duitsland (1550-1600)* (Leuven, 1968). Zie ook F. PETRI, 'Die Ursachen der niederländischen Auswanderung im Zeitalter der Glaubenskämpfe; Bemerkungen zu den Untersuchungen von R. ROOSBROECK: Emigranten', *Westfälische Forschungen*, XXI (1968), 188-191.

15. Zie 13 op CLAASSEN, 24.

compagnie' tussen de gebroeders Van der Meulen en hun zwagers Francois Pierens en Antoine Lempereur.

De genoemde heren hebben besloten om 'aen te gaen met elcanderen ende te maken eene compagnie van coopmanschap' voor *zes jaren*, waarvan het kapitaal zal bedragen 12000 pond Vlaams (Andries en Daniël samen 4000 pond, de anderen ieder 4000 pond). Met dit kapitaal zal 'gehandelt worden op de missen van Frankfort ende Straesborch ghelijc in den ouden handel is ghedaen gheweest met ghemeynen advyse van malcanderen ende tot ghelijcke winninghe ende verliese'. Uit het contract blijkt, dat de Van der Meulens reeds een dergelijke samenwerking hebben gehad met Pierens, welke echter ophoudt bij het in werking treden van liet nieuwe contract. Aangezien Pierens zal moeten reizen voor de compagnie, krijgt hij gedurende de eerste drie jaren een extra beloning van $\frac{1}{12}$ van de zuivere winst. Merkwaardig is de bepaling, dat gedurende de looptijd van het contract, Pierens en Lempereur geen handel zullen mogen drijven voor eigen rekening, terwijl dit voor de Van der Meulens niet geldt. Hoewel er sprake is van handel op Duitse jaarmarkten, blijkt uit de correspondentie, dat de verhandelde goederen voor een deel uit Italië komen en dat men ook goederen naar Italië zendt, voor rekening van de compagnie¹⁶. Een en ander gaat echter met de nodige voorzichtigheid gepaard, getuige het advies van Andries van der Meulen:

'Ick en vinde de avancen van den inkoop in Italien niet soo avantajieux als van Duytslant, is mijn advys daeromme meer op den Duytschen handel welck onsen stijl is te passen, is niet sooveel tijtverlies ende meer winninghe'¹⁷.

Als in het begin van de jaren negentig deze compagnie in liquidatie is, denkt Andries anders en maakt in de loop van '93 plannen met zijn zwager Jean Vivien die tenslotte uitlopen op het vormen van een Nieuwe Napelse Compagnie; compagnons zijn Jean Vivien (op wiens naam het geheel staat), zwager Nicolaas de Malapert, Andries en Daniël van der Meulen. In later jaren gaat het vervoer per schip direct op Napels, maar de overlandroute blijft eveneens in gebruik. Eerst gaan de waren dan naar Venetië om daarna per schip langs de kust van de Adriatische Zee getransporteerd te worden en vervolgens per 'condutto' door de bergen naar Napels. Het spreekt vanzelf, dat avonturen als schipbreuk, overval van bandieten en diefstal voorkomen, maar over het algemeen arriveren de zendingen in goede orde¹⁸.

Behalve naar Europese landen varen de schepen, waarin Daniël van der Meulen

16. Zie 13 op CLAASSEN, 7; voor het contract zelf: G. A. Leiden, Dan v. d. Meulen, nr. 93, 13 nov. 1585.

17. G. A. Leiden, Dan. v. d. Meulen, nr. 593a, 19 juli 1586.

18. Zie 13 op ANDRIESSEN en COHEN, 6.

aandeel heeft, o.a. naar Oost- en West-Indië en naar Guinea. Levendig stelt hij ook belang in de ontdekkingstochten, welke ten doel hebben China en Oost-Indië langs de noordwestelijke of noordoostelijke route te bereiken. De nagelaten brieven leggen hier getuigenis van af. Daniël heeft relaties met ds. Plancius en Hendrik Hudde, die de tocht om de Noord beramen, maar van het resultaat wordt niet gerept, hoewel Van der Meulen het plan heeft gekoesterd de tocht om de Noord mee te maken. Andries voelt niets voor een dergelijke waaghalzerij en raadt het zijn broer, die op zijn manier sportief is, aldus af:

'Wat aengaet de Noortsche vaert is lofflijk ende schoon darin als in alle loffelijcke nieuwe ondersoekingen hem te gebruycken. Ick hebbe met lust oock ghelesen het discours dat U.L. daerop maeckt, dan mij dunkt vreemt soude wesen daffectie darin soo wijt te nemen om selver een reyse derwaerts te doen. De saecke is te rouw ende Uwe gheleghentheyte en latet geenssins niet toe ende en dunct mij niet dat U.L. zoo wel voeghen zoude als veel andere'¹⁹.

Geen wonder, dat Daniël ook in betrekking heeft gestaan tot Balthasar de Moucheron, die hem grote zwijgzaamheid oplegt over plannen in 1594 alsmede met Willem Barents, van wie zich een eigenhandig geschrift in de collectie Van der Meulen bevindt. Dit laatste bevat een door hem in 1594 vertaalde Engelse beschrijving van de kusten van IJsland en Groenland²⁰.

Partenrederij kan slaan op schepen en goederen. Het gaat om de risicoverdeling evenals bij de verzekeringen²¹. Desondanks worden verliezen geleden, zoals bij de inbeslagneming in Spanje van de Eenhoorn en de Zwarte Ruiter. In december 1591 sturen Jacques della Faille en Daniël van der Meulen Steven van der Haghen, een man van ervaring²² naar Spanje met alle bescheiden om Robert Noirot, de factor aldaar, bij zijn 'sollicitatie' om de schepen vrij te krijgen, te helpen. Van der Haghen blijkt voor verschillende firma's tegelijk te werken. Uit het contract met hem blijkt, dat zijn beloning afhangt van de resultaten, die hij boekt. Typisch voor de grondigheid waarmee men nu op eens alle papieren vervalst, is het feit dat dit contract, dat eerst op naam staat van de werkelijke uitreders van de gearresteerde schepen, later is veranderd, waardoor de opdrachtgever Samuël van Wingen te Emden wordt. In mei 1592 komt Van der Haghen te Madrid aan. Hij schrijft, dat de zaak er goed voor staat. Genua belooft druk op Spanje uit te oefenen,

19. G. A. Leiden, Dan. v. d. Meulen, nr. 593c, 7 mei 1596.

20. G. A. Leiden, Dan. v. d. Meulen, nr. 441, 26 oct. 1594; G. A. Leiden' Dan. v. d. Meulen, nr. 51. Zie ook J. W. VERBURGT, 'Uit een oud handschrift betreffende Groenland' *Tijdschr. v. h. Kon. Ned. Aandr. Gen.*, 2e serie, XLV (1928), 892-899.

21. J. C. RIEMERSMA, *Religious Factors in Early Dutch Capitalism, 1550-1650* (The Hague, 1967) 56, 57.

22. G. A. Leiden, Dan. v. d. Meulen, nr. 119: 21-23, 6 dec. 1591.

vooral omdat inmiddels ook op een schip van deze republiek embargo is gevallen. Ondanks al deze hoopvolle berichten komen de schepen niet vrij, Van den Haghen's slagvaardigheid ten spijt²³. Naar aanleiding van de namen der bewuste schepen de Eenhoorn en de Zwarte Ruiter drukt een der Spaanse autoriteiten zijn verwondering uit bij het horen van deze namen: 'maer watte Christenen zijn dit, alle huere schepen hebben al namen van eenhoorns, tigers, leuwen, catten, honden en serpentes, sij en kennen santen noch santinnen'. Gevat antwoordt dan de Nederlandse solliciteur: 'datter in sijn lant wel duisent schepen waren: onder die waren alle die sancten ende santinnen van den almanack wel dubbelt vernaempt, die resterende moesten al andere namen soeken diese haer schepen gaven, daer hij (de Spanjaard) noch om lachte'. Op 3 februari 1593 keert Van der Haghen te Utrecht terug 'Godt lovende dat hij van die moyelicke ende verdrietighe reyse ontslagen was . . . hebbende utermate grote coude ende ongemack . . . geleden²⁴.

In dezelfde stad is thans ruim drie en driekwart eeuw later een pleidooi gehouden voor een royale uitgave van het voor Nederland - en ook in internationaal verband gezien - unieke zestiende-eeuwse koopmansarchief van Daniël van der Meulen. 'God gunne er het beste van', zou Jacques della Faille gezegd hebben!

23. Zie 13 op BOORTMAN, 33-38.

24. P. A. TIELE, 'Steven van der Haghen's avonturen van 1575 tot 1597', *Bijdr. en Med. v. h. Hist. Gen.*, VI (1883) 418, 419; J. H. Kernkamp, 'De stad Hoorn en de avonturen van Steven van den Haghen', *Haagsch Maandschrift*, XII (1935) 597-607.

Maurits en Oldenbarnevelt vóór en na Nieuwpoort

JAN DEN TEX

In zijn serie artikelen over de wording van het conflict tussen Maurits en Oldenbarnevelt¹ heeft Haak gereageerd op de oudere voorstelling, als zou een serie toenemende onenigheden uit de jaren 90, culminerende in een twist over het al dan niet gaan naar Duinkerken in 1600, geleid hebben tot een verbeterd vijandschap tussen de twee protagonisten van dit tragisch voorgestelde drama, welke vijandschap Maurits eerst in Oldenbarnevelts bloed heeft kunnen lessen. Haak stelde daartegenover de stelling dat er vóór 1617 geen werkelijk ernstig conflict is geweest behalve dat over de bestandsluiting, maar dat dit laatste niet tot een blijvende verwijdering heeft geleid. In zijn ijver om de romantische voorstelling van zijn voorgangers te bestrijden is Haak, zoals het meer voorkomt, te ver gegaan in het bagatelliseren van de conflicten vóór 1617. Bijzonder duidelijk is dit bij de behandeling van het conflict, of liever van de conflicten die zich hebben voorgedaan vóór en na de slag bij Nieuwpoort. Van de drie conflicten die er waren, bespreekt hij het eerste - Maurits' tegenstand tegen de door Oldenbarnevelt doorgedreven expeditie - uitvoerig (blz. 141-185). Het tweede conflict, over het door Oldenbarnevelt gewenste, door Maurits onmogelijk geachte uitbuiten van de overwinning, wordt in elf bladzijden (185 tot 196) behandeld. Het gesprek op 15 juli in het kamp vóór Nieuwpoort, dat in aansluiting op het vorige conflict een alleron aangenaamst verloop moet hebben gehad, noemt Haak slechts in een noot (192¹) zonder het in verband te brengen met de in Engeland verspreide geruchten over onenigheid tussen Maurits en Oldenbarnevelt, die op blz. 196 tot 202 behandeld worden.

Het plan om naar Duinkerken te marcheren is ontstaan in Zeeland als één van twee alternatieven om Zeeland te vrijwaren tegen een dreigend Spaans offensief. Het andere alternatief was het belegeren van Sluis, waar de Spaanse galeien lagen die de Westerschelde onveilig maakten. Uit Van Reyd² zou men opmaken dat zij aan het eerste alternatief de voorkeur gaven, en wij begrijpen waarom: een expeditie naar Duinkerken zou de Spaanse legers verder wegtrekken van de Zeeuwse

1. S. P. HAAK, 'De wording van het conflict tusschen Maurits en Oldenbarnevelt', *Bijdragen voor vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde*, 5e reeks, VI (1919) 97-207, X (1923) 177-226.
2. E. VAN REYD, *Oorspronck ende voortganck vande Nederlantsche oorloghen* (Arnhem, 1633) 745; vgl. J. WAGENAAR, *Vaderlandsche historie* (Amsterdam, 1790-3) IX, 76 wiens aan Van Reyd ontleende mededeling volgens Haak, *BVGO*, VI, 143 'een onjuisten indruk geeft'.